

DEFINITIE EN UITGANGSPUNTEN WERKKAART 1

Gebruik deze werkkaart om te bepalen of er sprake is van een gezin met meervoudige en complexe problemen.

UITGANGSPUNTEN

In de samenwerking met gezinnen met meervoudige en complexe problemen is het van belang dat er een vaste hulpverlener is die de hulp coördineert en het opstellen van een plan ondersteunt (werkkaart 5). Er komt een gezamenlijk plan voor de gezinsleden, gemaakt door de gezinsleden, samen met betrokkenen uit het sociale netwerk (werkkaart 2 en werkkaart 4) van het gezin en betrokken hulpverleners en instanties. Het plan bestaat uit een aantal concrete doelen (werkkaart 2).

Om de situatie van de jeugdige in kaart te brengen wordt gebruik gemaakt van een beoordelingskader. Hierbij worden veertien voorwaarden voor een optimale ontwikkeling langsgelopen (werkkaart 3), te beginnen bij de veiligheid van de jeugdige. Zet desgewenst erkende en goed onderbouwde interventies in (werkkaart 6).

DEFINITIE

Een gezin met meervoudige en complexe problemen is een gezin van minimaal één ouder en één kind dat langdurig kampt met een combinatie van sociaaleconomische en psychosociale problemen. De betrokken hulpverleners vinden dat het gezin weerbaarstig is voor hulp.

Een uitwerking van definitie en kenmerken van een gezin met meervoudige en complexe problemen is te vinden in hoofdstuk 2 van de richtlijn.

Kijk op de achterkant van deze werkkaart om te bepalen of er sprake is van een gezin met meervoudige en complexe problemen.

Bepaal aan de hand van onderstaande kenmerken of er sprake is van een gezin met meervoudige en complexe problemen:

Er spelen langdurige problemen van psychosociale aard bij zowel de ouder(s) als de jeugdige(n) op meerdere van de volgende gebieden:

- **Bij de jeugdigen:** internaliserende en/of externaliserende problemen, een verstandelijke beperking, langdurige ziekte, andere psychische problemen of stoornissen, of een moeilijk temperament.
- **Bij de ouder:** psychische problematiek, langdurige ziekte of aandoening, verslaving, een verstandelijke beperking of criminaliteit.
- **In het gezin:** problemen in de opvoeding (onvoldoende of inconsistente opvoedingsstrategieën), communicatieproblemen, conflicten of relatieproblemen.
- Er is een hoger risico op **kindermishandeling** en huiselijk geweld.
- **Transgenerationale overdracht van problemen:** problemen spelen over meerdere generaties.

Én er spelen sociaal-economische problemen in het gezin, zoals:

- **Financiële problemen en armoede:** hoge schulden, een inkomen onder de lage-inkomensgrens, onvoldoende geld voor eten, drinken, huisvesting, gas, water en licht.
- **Problemen als gevolg van migratie:** traumatische ervaring van de migratie, taalproblemen, lage sociaal-economische status als gevolg van lage opleiding, werkloosheid en/of armoede, de weg niet kunnen vinden naar voorzieningen.
- **Geen, gebrekkig of conflictueus sociaal netwerk.**

Én het is nog niet gelukt het gezin hulp te bieden met duurzaam resultaat:

- Door de veelheid en complexiteit van de problematiek zijn er veel problemen met en in de hulpverlening. Deze problemen komen zowel vanuit de gezinnen als de hulpverlener:
 - **De gezinsleden** vinden het moeilijk toe te geven dat er een probleem is, geven in de ogen van de hulpverlener wisselende en onduidelijke signalen af, stellen geen of een onduidelijke hulpvraag, communiceren op afwijkende wijze van wat normaal gangbaar is, zijn zorgmijndend of 'shoppen' langs allerlei instanties en hulpverleners.
 - Binnen het **hulpverleningssysteem** worden problemen geïsoleerd aangepakt, wordt geprobeerd de gezinnen in een standaardaanbod te duwen, wordt gehamerd op ontbrekende motivatie en wordt gefragmenteerd en geïsoleerd gewerkt.

Én de problemen zijn multidimensionaal en multicausaal:

- De problemen van de gezinnen bevinden zich op verschillende gebieden die over en weer op elkaar inwerken. De problemen beïnvloeden en versterken elkaar.

TIPS VOOR HET STELLEN VAN DOELEN MET DE GEZINSLEDEN

- Maak onderscheid in de persoonlijke doelen van het gezin en de 'maatschappelijke doelen', en schep helderheid over de verschillen. Zie het als je taak de verschillende belangen met elkaar te verenigen.
- Goede doelen zijn het resultaat van een dialoog tussen de gezinsleden, de jeugdprofessional en andere betrokkenen. Geef het gezin de ruimte in die dialoog, maar durf ook leiding te nemen en kennis in te brengen. Hanteer standaarden maar wijk daar soms op een onderbouwde manier van af.
- Sluit aan bij het motivatiestadium van de gezinsleden. Doelen stellen heeft pas zin als het gezin zover is. Is dat nog niet zo, richt dan de pijlen op het creëren van die motivatie.
- Laat de gezinsleden de doelen zoveel mogelijk in eigen woorden kiezen.
- Tegengestelde doelen en verborgen agenda's vormen een groot risico voor een goed verloop van de hulpverlening. Probeer daarom zoveel mogelijk expliciet consensus te krijgen over de doelen. Daarnaast geldt dat iedereen in het hulpverleningsproces zijn eigen doelen mag hebben, zolang dat maar duidelijk is en die doelen elkaar niet tegenwerken.
- Houd de hulp eenvoudig en overzichtelijk. Zorg ervoor dat er geen waslijst van doelen ontstaat. Een globale vuistregel is om maximaal vijf doelen te stellen.

TIPS VOOR HET FORMULEREN VAN DOELEN

- Formuleer de doelen volgens de eisen van **MAGIE**
 - M**eetbaar: bepaald kan worden in welke mate het doel op een bepaald moment bereikt is
 - A**ceptabel: het gezin voelt zich eigenaar van de doelen
 - G**ecommuneerd: de doelen zijn in samenspraak met het gezin opgesteld
- Doelen werken **I**nspirerend en **E**ngagerend voor het gezin. Laat het gezin zoveel mogelijk hun eigen woorden kiezen, vermijd vakjargon.
- Zet doelen in een hiërarchie door ze op te knippen naar thema's of door ze in de tijd op te delen. Door te werken met tussendoelen en werkpunten kan met kleine stappen gewerkt worden aan de te bereiken eindsituatie.
- Kijk goed of er doelen nodig zijn op het gebied van informatie en diagnostiek of in de voorwaardelijke sfeer, zoals motivatie, of dat er hulpdoelen in engere zin mogelijk zijn.
- Verzamel goede voorbeelden van veelgestelde doelen die voor het gezin ter inspiratie kunnen dienen. Zorg er wel voor dat deze voorbeelden geen standaarden worden voor alle gezinnen: hulpverlening blijft maatwerk, zeker bij gezinnen met meervoudige en complexe problemen.
- Houd de hulp eenvoudig en overzichtelijk. Zorg ervoor dat er geen waslijst van doelen ontstaat.

TIPS VOOR HET MONITOREN VAN DE VOORTGANG

- Evalueer regelmatig met alle betrokkenen de situatie in het gezin: is er vooruitgang geboekt, leveren de uitgezette acties en hulp resultaat op, in welke mate zijn de doelen bereikt en is het gezin tevreden over de hulp?
- Gebruik waar mogelijk instrumenten om de mate waarin de doelen zijn bereikt enigszins te kwantificeren zoals de Goal Attainment Scaling en oplossingsgerichte schaalvragen.
- Bespreek vervolgens met de gezinsleden en andere betrokkenen welke gevolgen de evaluatie heeft: wat moet er bijgesteld worden in het plan en in de hulp?

WANNEER IS OPVOEDERSCHAP GOED GENOEG?

WERKKAART 3

Meer informatie hierover is te vinden in hoofdstuk 4 van de richtlijn.

De voorwaarden adequate verzorging (1) en veilige fysieke directe omgeving (2) zijn onmisbaar voor de veiligheid van de jeugdige. Breng signalen van onveiligheid in kaart met de 'Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling', en meld acute en/of structurele onveiligheid altijd bij Veilig Thuis.

Ook continuïteit in opvoeding en verzorging (7) en stabiliteit in levensomstandigheden (14) zijn basisvoorwaarden. Als deze afwezig zijn, is er een serieuze bedreiging voor de ontwikkeling van de jeugdige.

Gebruik onderstaande veertien condities voor een optimale ontwikkeling van jeugdigen als beoordelingskader om te bepalen of het opvoederschap in het betreffende gezin 'goed genoeg' is

- 1. Adequate verzorging:** de zorg voor de gezondheid en het fysieke welbevinden van de jeugdige; de ouders zorgen voor onderdak, kleding, voeding en persoonlijke spulletjes en er is een inkomen om hierin te voorzien.
- 2. Veilige fysieke directe omgeving:** de jeugdige is niet fysiek of anderszins onveilig.
- 3. Affectief klimaat:** de ouders bieden de jeugdige emotionele bescherming, steun en begrip; er is sprake van veilige hechting tussen ouder en kind en wederzijdse genegenheid.
- 4. Ondersteunende flexibele opvoedingsstructuur** bevat aspecten zoals:
 - voldoende regelmaat in het leven van alledag;
 - aanmoediging, stimulering en instructie;
 - grenzen en regels stellen en inzicht geven in het waarom hiervan;
 - controle uitoefenen over het gedrag van de jeugdige;
 - voldoende ruimte schenken aan de wensen van de jeugdige, en hem de vrijheid geven om zelf initiatief te nemen en te experimenteren, evenals de vrijheid om te onderhandelen over wat voor de jeugdige belangrijk is;
 - de jeugdige krijgt niet meer verantwoordelijkheid dan hij aankan, ervaart binnen die begrenzing de gevolgen van zijn gedrag, en leert zo de gevolgen in te schatten en zijn gedrag af te wegen.
- 5. Adequaaf voorbeeldgedrag door ouders:** ouders laten gedrag, normen en waarden zien binnen maatschappelijk aanvaardbare grenzen.
- 6. Interesse:** ouders hebben interesse in de jeugdige, zijn leefwereld en de persoon.
- 7. Continuïteit in opvoeding en verzorging, toekomstperspectief:** de jeugdige heeft vertrouwen in de aanwezigheid van de ouders en ervaart een toekomstperspectief.
- 8. Veilige fysieke wijdere omgeving:** de buurt waarin de jeugdige opgroeit is veilig.
- 9. Respect:** behoeften, wensen, gevoelens en verlangens van de jeugdige worden serieus genomen door de omgeving.
- 10. Sociaal netwerk:** er is een sociaal netwerk waar de jeugdige en zijn familie op terug kunnen vallen.
- 11. Educatie:** de jeugdige krijgt scholing en opleiding en de gelegenheid zijn persoonlijkheid en talenten te ontplooiën (bijvoorbeeld via sport of muziek).
- 12. Omgang met leeftijdgenoten:** de jeugdige heeft de mogelijkheid om te gaan met leeftijdsgenoten in gevarieerde situaties, geschikt voor zijn leeftijd.
- 13. Adequaaf voorbeeldgedrag in de samenleving:** de jeugdige heeft contact met andere jeugdigen en volwassenen die een voorbeeld zijn voor huidig en toekomstig gedrag en die belangrijke normen en waarden kunnen overbrengen.
- 14. Stabiliteit in levensomstandigheden, toekomstperspectief:** veranderingen in het leven van de jeugdige komen aangekondigd en er wordt rekening met hem gehouden. Personen met wie de jeugdige zich identificeert en die ondersteuning bieden zijn continu beschikbaar.

OVERWEEG DE VOLGENDE STAPPEN

1. Breng het netwerk in kaart

- Breng het netwerk in kaart met hulpmiddelen als genogram, ecogram of bolletjesschema. En vergeet de verjaardagskalender niet.
- Vraag door! Neem geen genoegen met alleen opa's en oma's, welke mensen zijn er nog meer? Denk aan: vrienden, burens, ouders van vriendjes/vriendinnetjes van de jeugdigen, vroegere burens of vrienden, familieleden, mensen van de kerk, sportclub, collega's en leerkrachten.
- Behulpzame vragen: Wie vinden het belangrijk dat het goed gaat met jullie kind(eren)? Wat betekenen jullie voor anderen? Wie ondersteunt jullie?
- Soms is er sprake van vraagverlegenheid: mensen kunnen hulp gebruiken, maar vragen hier niet om bij hun netwerk. Het kan dan helpen om te erkennen dat hulp vragen lastig is, en om te zoeken naar een manier waarop het gezin iets terug kan doen.

2. Inventariseer steun

- Inventariseer welk type steun deze mensen bieden: praktisch, emotioneel, financieel?
- De bijdrage kan ook bestaan uit denkkracht en getoonde betrokkenheid.

3. Organiseer een Eigen Kracht Conferentie of familieberaad

- Krijg helder welke steun mensen in het netwerk kunnen/willen bieden om de situatie in het gezin te verbeteren. Denk aan het organiseren van een Eigen Kracht Conferentie of familieberaad.
- Laat gezinsleden bepalen wie hierbij aanwezig zijn. Overweeg wie de bijeenkomst leidt: jijzelf als vaste hulpverlener van het gezin? Een collega met wat meer afstand? Een onafhankelijke coördinator?
- Wees vasthoudend en zet door, ook als het netwerk niet meteen toehapt op de uitnodiging of eigenlijk niet meteen iets praktisch wil doen, denkkracht is ook van belang.
- Zorg dat de bijeenkomst leidt tot een gezinsplan waar iedereen achter staat, organiseer indien nodig meerdere bijeenkomsten. Bij onveiligheid bevat het plan afspraken over het herstellen van de veiligheid in het dagelijks leven van de jeugdigen.

4. Organiseer een rondetafelgesprek

- Het activeren van steun en kracht voor het gezin kan ook middels een rondetafelgesprek met betrokken instanties, beroepskrachten (bijvoorbeeld de leerkrachten van de jeugdigen) en andere hulpverleners. Bij voorkeur zijn gezinsleden hierbij aanwezig.
- Betere samenwerking tussen professionals leidt ook tot betere resultaten in het gezin.

5. Organiseer vervolgoverleggen

- Organiseer regelmatig vervolgoverleggen na de eerste bijeenkomst met alle betrokkenen (uit netwerk en professionals).
- Evalueer daarbij de voortgang en zie of de acties en hulp voldoende opleveren en de doelen worden bereikt.
- Als dit niet het geval is: stel het plan en de acties bij!

ALS VASTE HULPVERLENER

- Ben je zowel **aannemer, regisseur** als **coach** voor het gezin; verleen je hulp aan het gezin en doe je wat nodig is. Je bent ondersteunend en voert met de gezinsleden samen de regie over de situatie; je fungeert als coach.
- Ben je de **aanspreekpersoon** voor de gezinsleden, het netwerk rond het gezin, instanties en andere hulpverleners om het gezin heen en je maakt dit steeds weer kenbaar. Je bent de centrale figuur in de hulpverlening, de spin in het web, en je hebt goed in beeld wie er bij het gezin betrokken zijn.
- Ben je (telefonisch) **bereikbaar** en heb je voldoende tijd **beschikbaar** voor het gezin en de andere betrokkenen (lage caseload). Je zorgt voor een vaste vervanger bij afwezigheid en zorgt dat deze telkens goed geïnformeerd is over de actuele situatie in het gezin.
- Zorg je voor de totstandkoming van **een gezinsplan** door de gezinsleden, het sociale netwerk, de betrokken instanties en de betrokken hulpverleners vanuit een gezamenlijke analyse van de situatie. Je hebt daarbij oog voor wat wel goed gaat, je brengt prioritering aan en waakt er over dat het plan begrijpelijk en concreet is voor de gezinsleden.
- Zie je toe op de **uitvoering van het gezinsplan** en organiseer je periodieke overleggen met alle betrokkenen om de voortgang te evalueren en de ingezette acties bij te sturen.
- **Schaal je op** als stagnatie plaatsvindt en de betrokkenen zich niet aan de gemaakte afspraken houden.
- Ga je uit van en activeer je de **eigen kracht** van de gezinsleden en het sociale netwerk rond het gezin.
- Blijf je zo **lang als nodig** betrokken bij de het gezin, vaak in wisselende intensiteit en soms tot het jongste kind achttien jaar is.
- Weeg je telkens opnieuw de **veiligheid** van de jeugdige in het gezin af, trek je een grens als deze in het geding is en onderneem je zo nodig actie.
- **Deel je informatie** over het gezin met andere professionals na toestemming van de gezinsleden en bij voorkeur in hun aanwezigheid. Je overweegt zorgvuldig of je privacygevoelige informatie deelt met anderen volgens de vigerende protocollen en legt deze overwegingen vast.
- Werk je vanuit een team dat dient als **klankbord** en waar specifieke expertise te halen is.
- **Ontvang je ondersteuning** op zowel casusniveau, op je niveau van het persoonlijke functioneren als op het niveau van kennisontwikkeling.

De volgende elementen zijn van belang in jouw houding als jeugdprofessional die werkt met een gezin met meervoudige en complexe problemen:

- Toon echte betrokkenheid met het gezin en hun situatie.
- Neem ouders serieus en geef erkenning voor hun moeilijke omstandigheden.
- Toon respect voor het perspectief van de gezinsleden, voor hun blik en mening over de situatie en de gewenste veranderingen.
- Speel in op de krachten en mogelijkheden van de gezinsleden, benadruk en vergroot uit dat wat goed gaat en wat ze wél kunnen.
- Wees transparant, concreet en duidelijk met wie je waarover overlegt, wat er van de gezinsleden verwacht wordt en wie welke acties onderneemt.
- Wees flexibel, pas de hulp en ondersteuning aan bij veranderende behoeften en omstandigheden in het gezin, maar houd daarbij de lijn van de geformuleerde doelen vast.
- Straal vertrouwen en hoop uit naar de gezinsleden dat hun situatie kan veranderen..
- Wees outreachend: stel je actief op bij het onderhouden van het contact met het gezin.
- Toon interesse en respect voor de cultuur van het gezin.
- Ga telkens opnieuw open, nieuwsgierig en zonder oordeel het gesprek aan met de gezinsleden en de (al dan niet professionele) betrokkenen rond het gezin.
- Wees robuust, stel de veiligheid van de jeugdigen ten allen tijde voorop.
- Zie een eventuele terugval of het uitblijven van vooruitgang als een noodzakelijke heroriëntatie op de doelen, je eigen werkwijze en hulp en de overige ingezette hulp in het gezin.

ERKENDE INTERVENTIES VOOR HET BEREIKEN VAN VERANDERINGEN

WERKKAART 6

ZET BIJ VORKEUR EEN INTERVENTIE IN DIE IS ERKEND OF ONDERZOCHT

INTERVENTIE	DOELGROEP	DOEL	CLASSIFICATIE	RESULTATEN
Gezin Centraal	Gezinnen met kinderen tussen 0 en 18 jaar, waarin sprake is van ernstige opvoed- en opgroei problemen en een sterk wantrouwen tegen hulpverleners.	Versterken (opvoed) vaardigheden van ouders en jeugdigen, afname gedragsproblemen en ervaren opvoedbelasting, versterkte samenwerking tussen ouders en ondersteuning door het sociale netwerk van het gezin.	Goed onderbouwd.	Vermindering opvoedingsbelasting van ouders en gedragsproblematiek van de jeugdige (middelgrote effecten). De mate waarin het lukt om methodisch te werken met het gezin is een voorspeller voor positieve resultaten.
Intensieve Ambulante Gezinsbehandeling	Gezinnen met jeugdigen van elke leeftijd met meervoudige en ernstige problemen en/of een langdurige hulpverleningsgeschiedenis.	Veilig gezinsklimaat en meer vaardigheden voor de gezinsleden om gebruik te maken van hun sociale netwerk.	Effectief volgens eerste aanwijzingen.	Positieve effecten op het verminderen van de gedragsproblemen bij de jeugdigen, het verminderen van de opvoedingsbelasting, en het verbeteren van het gezinsfunctioneren. Wisselende resultaten voor het thuis kunnen blijven wonen van de kinderen na de interventie.
HouVast	Gezinnen met ten minste één ouder met (vermoedelijk) een lichte verstandelijke beperking, en ten minste één thuiswonend kind tussen 0 en 23 jaar met (dreigende) opvoed- en opgroei problemen.	Ouders in staat stellen om hun kinderen veilig en 'goed genoeg' op te voeden, met hulp van het netwerk en/of professionals.	Goed onderbouwd.	Er is nog geen onderzoek verricht naar deze interventie.
Systeemgerichte Gezinscoaching	Gezinnen met minimaal één ouder met een LVB van wie één of meer kinderen een bedreigde of vertraagde ontwikkeling laten zien.	Kinderen ontwikkelen zich passend bij hun leeftijd en/of bij hun beperking/problematiek doordat het gezinsfunctioneren is verbeterd; de ouders bieden hun kinderen veiligheid en voeden ze 'goed genoeg' op.	Goed onderbouwd.	Er is nog geen onderzoek verricht naar deze interventie.
Tien voor Toekomst	Gezinnen met meerdere langdurige, complexe en onderling verweven problemen (bij ouders en kinderen), waarbij eerdere hulpverlening geen blijvend succes heeft gehad.	Behouden van de onafhankelijkheid van het familiesysteem, binnen de bestaande sociale normen.	Niet ter beoordeling aangeboden.	Deze interventie is niet opgenomen in de Databank Effectieve Jeugdinterventies maar is wel onderzocht. Onderzoek heeft aangetoond dat deze interventie kan bijdragen aan vermindering van opvoedstress bij ouders.